

A KÁDÁR-KORSZAK „ARCAI”

Magyar politikusok médiareprezentációja 1957 és 1989/90 között¹

Kiss László

(Társadalomtudományi Kutatóközpont, Számítógépes Társadalomtudományi Kutatócsoport)

Ring Orsolya

(Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2022. július 30., opponálás: 2022. szeptember 1–23.,
véglegesítő: 2022. október 21.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a Kádár-korszak politikai elitjének médiamegjelenését vizsgálja szövegbányászati eszközökkel. Bemutatja a korszak politikai reprezentánsainak körét, és kapcsolatot keres a médiamegjelenések aránya és az egyes részüidőszakok politikai viszonyai, a szereplők politikai erejének változása között. A vizsgálat során a Népszabadság címdalaiból készített korpuszon végeztünk névelm-felismerést, és az így kapott névlistát vetettük elemzés alá. A korszakon belüli belső politikai harcok eredményeként végbemenő személycserék, kinevezések és leváltások kifejezetten jól lekövethetők a politikusok médiareprezentációja alapján. A korszaknak nevet adó Kádár János vezető szerepe végig látszik; a vezetésből eltávolított politikusok a médiából is eltűnnek, a pozícióba kerülő politikai frakciók képviselőinek médiaszereplése pedig megnő. A médiamegjelenések gyakoriságát a formális pozíció és a tényleges politikai erő együttesen befolyásolja. A Népszabadság címlapján való gyakori megjelenés esetén következtetni lehet az aktuálisan magas pozíciót be nem töltő politikusok látens politikai erejére is.

Kulcsszavak: politikai elit ■ médiareprezentáció ■ névelm-felismerés

ELIT- ÉS POLITIKAI ELIT-ÉRTELMEZÉSEK, A SZOCIALISTA KORSZAK POLITIKAI ELITJÉNEK VIZSGÁLATA

Az államszocialista Magyarország hatalmi és politikai elitjének fogalmi megragadása körül meglehetősen sok a bizonytalanság. Az elit fogalom szocialista korszakra történő alkalmazásának megkérdőjelezése Majtényi György szerint összefügg azzal a hagyományos elitfelfogással, amely az elitet értékkeremtő, értékhordozó, „példaadó” történelmi csoportként értelmezi (Majtényi, 2009: 15.). Az egyik alapvető vitás kérdés, hogy mi alapján lehet elitről beszélni abban

a korszakban, amelyben a radikális társadalmi-hatalmi átrendeződés eredményeként a korábbi tradicionális elitcsoportokat deklasszálták, a korszak pedig maga is egy radikális elitellenességet képviselt – ez a szólamok szintjén a „munkáshatalom”, a „proletárdiktatúra”, a „dolgozó nép uralma”, a „nép parlamentje” típusú kifejezésekben jelent meg. Közelebbről megvizsgálva a jelenséget, természetesen láthatóvá válik, hogy az elitellenes szólamok voltaképpen csak elfedték azt aényt, hogy a régi hatalmi elit helyébe egy új, privilegizált csoport került, amely ráadásul uralmát hasonlóan rendies alapon építette fel, mint tette azt a korábbi történelmi korszakok uralkodó elitje. A rendi átminősítési aktus lényegében a káderkiemelés folyamata, a kiválasztott személy káderré válása (Szabó, 1991; Horváth, 2021). A káderbürokrácia egységességét, összetartozásának tudatát a pártállami működés kényszerítő mechanizmusain (függőségi viszonyok, erőteljes központosítás, demokratikus centralizmus, pártfegyelem) túl a teljes csoportra kiterjedő magas társadalmi presztízis, valamint egy kiterjedt privilégiumrendszer is biztosította (Kornai, 1993: 73–75.).

Némileg más összefüggésben vizsgálja az államszocialista korszak társadalmi változásait Konrád György és Szelényi Iván *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvében, valamint Milovan Gyilas *Az új osztály* című munkájában – végkövetkeztetésük ugyanakkor összeköthető Szabó Márton gondolataival. Mindkét munka arra jut, hogy az „osztályok nélküli társadalom” megvalósítása helyett csak egy új uralkodó osztály kialakulása ment végbe; Szelényiéknel ez az állami tulajdon felett rendelkező értelmiség, Gyilasznál a kommunista bürokrácia – természetesen, mint ahogy azt Szelényi és Konrád is megállapítja saját munkájában, az értelmiség és a káderbürokrácia között nagy az átfedés (Konrád–Szelényi, 1989; Gyilas, 1958).

Amennyiben a hatalmi-politikai elit alatt a felső szintű állami döntési kompetenciával rendelkező, lényegében uralmi helyzetben lévő személyek csoportját értjük (Kovács, 2010: 178.), akkor a korszak vezetőinek öndefiníciója, ideológiájának sajátossága, illetve utólagos „normatív” megítélése sem befolyásolja az elit meglétét; a kommunista vagy államszocialista hatalmi elitet tehát mindenképpen létező társadalmi csoportként, személyek adott közösségeként kell feltételeznünk. Ezt vallja Gyarmati György is a 20. század második felének hatalmi elitjéről írott munkájában (Gyarmati, 2009), ahol egyben javaslatot is tesz a pozicionálisan értelmezett elitcsoport azonosítására, és a tágabb hatalmi csoportoktól (például a teljes nómenklatúrától) való elkülönítésére. Gyarmati értelmezése szerint „a kommunista hatalmi elitbe azok tartoztak, akik kinevezték az alsóbb szinten kinevezendők kinevezőit” (Gyarmati, 2009: 2.). Ez a megfogalmazás a nómenklatúra csúcsán elhelyezkedő személyek szűk körét jelzi, és egyben mutatja is Gyarmati alapvető feltevését, amely szerint a kommunista hatalmi elit azonosítása esetében is megfelelő kiindulási pont a döntéshozatal szempontjából kiemelt pozíciók azonosítása, majd az ezen pozíciókban megfordult személyek körének hatalmi elitként való kezelése.

A magyarországi elitkutatások nagyrészt a Némédi Dénes és Lengyel György által kidolgozott pozicionális, illetve multipozicionális (Lengyel, 1993) elitfogalom mentén értelmezik vizsgálatuk tárgyát. Az elitpozíciókat a döntési kompetenciák mentén határozzák meg, az elitpozíciók betöltőit pedig társadalmi (illetve Dahrendorf nyomán funkciók szerinti tagolásban gazdasági, katonai, egyházi, tudományos stb.) elitcsoportként kezelik (Szakály, 1987; Lengyel, 1982 és 1989; Gergely, 1992; Csurgó–Kiss, 2002; Kende–Kovács, 2001). Ezen az alapon politikai elitnek tekinthetjük azon személyek körét, akik „hatalmi szervezetekben és mozgalmakban elfoglalt pozícióik révén befolyással vannak politikai folyamatok eredményeire és a politikai intézmények működésére” (Kristóf, 2015: 2–3.).

A szocialista korszak hatalmi-politikai elitjére visszatérve: Gyarmati konkrét megfogalmazása szerint „azok tekinthetők a kommunista hatalmi elitbe tartozóknak, akik a felső szintű párt- és államhatalmi funkciók [...] átfedése [...] következtében kettős vagy akár ennél is több, multipozicionális státust mondhattak magukénak” (Gyarmati, 2009: 2.). A kommunista rendszer strukturális kiválasztási mechanizmusai alapján végső soron a pártvezetés legfelső körét azonosítja a korszak hatalmi elitjeként. A párt vezető szerveinek legfelső döntéshozó szervként való azonosítása a káderhatáskör elve miatt tekinthető relevánsnak. A párt ugyanis az államszerveket elsősorban az államvezetés kulcspozícióiba történő káderkinevezés jogának birtoklásával irányította. Az államvezetés kulcspozícióit a párt vezető szerveinek személyi határozatai alapján töltötték be (T. Varga–Szakadát, 1992: 76.).

Az időszak igazgatási struktúráját alapvetően a párt és az állam irányító szerveinek párhuzamossága, az egyes irányítási szintek megkettőzöttsége jellemezte. A formális hierarchiák szintjén két önálló rendszert láthatunk, a párt- és az államigazgatás is meghatározott rendben egymás alá- és fölé rendelt igazgatási szintekből épült fel. A két formális hierarchia csúcsán a pártfőtitkár és a miniszterelnök (a Minisztertanács elnöke) helyezkedett el. A két hierarchia a gyakorlatban természetesen nem különült el egymástól, hanem több szálon kapcsolódott. Ezeken az összekapcsolódó függőségi szálakon keresztül a párt- és az állami hierarchiában született döntések összekapcsolódtak egymással, és bár az állami hierarchia döntéshozói is tartottak a kezükben függőségi szálakat, csak a párhierarchiából indulhattak ki olyan függőségi szálak, amelyek minden más hierarchiát is összekötöttek (Csanádi, 1991: 5–15.).

ELIT ÉS TÁRSADALMI REPUTÁCIÓ

A pozicionális (ezzel összekapcsolódva a döntéshozói) elitmegközelítés mellett az elit azonosításának egy lehetséges módja a társadalmi reputáció vizsgálata. Csurgó Bernadett és Kovács Imre, majd Kristóf Luca a magyarországi kulturális elit vizsgálata során alkalmazza a reputációs megközelítést – az adott

szegmens legbefolyásosabb, legismertebb, legnagyobb hírnévvel rendelkező tagjait sorolják ide (Csurgó–Kovách, 2003; Kristóf, 2014). A reputációs elitminta kialakításánál a szerzők egy kombinált megoldást alkalmazva a pozicionálisan értelmezett elitscsoport véleménye, „szavazatai” alapján járnak el, a létrejött csoport leírása, bemutatása során pedig a szocio-demográfiai, az életút- és a pozicionális változók mellett a tagok médiareprezentációját is elemzik. Mindkét kutatás megállapítja, hogy a reputációs elitminta tagjait kifejezetten erős médiajelenlét jellemzi. Kristóf a reputációs elittagok médiajelenlétét a PRESSDOK-adatbázis alapján a médiaemlékek számával méri – ennek mentén rangsoron belüli alrangsorokat is alkot (Kristóf, 2014: 144.).

A médiaemlékek száma Kristófnál csak az elitscsoport leíró változójaként jelenik meg, Hicks, Traag és Reinanda 2015-ös tanulmánya azonban kifejezetten csoportképző változóként alkalmazza azt. Az általuk bevezetett elitfogalom a „megjelentetett elit” („reported elite”); az elitscsoportba tartozás alapján a vizsgált újságok, folyóiratok cikkeiben való említések jelentik (Hicks–Traag–Reinanda, 2015: 389.). Hipotézisük szerint az újságokban való említések gyakorisága összefüggésben áll az egyes személyek politikai jelentőségével.

Hicks és társai kutatásuk során szövegbányászati módszert, digitalizált újságok korpuszán névelem-felismerést (named entity recognition) alkalmazva nyerték ki az egyes személyek médiában való megjelenésének alapadatait. Hasonló módszertani eljárást alkalmazva vizsgálta a magyar politikai elit rendszerváltás utáni médiareprezentációját Sebők Miklós, Mészáros Evelin és Kis György Márk is (Sebők–Mészáros–Kis, 2018). A tanulmány a kevert módszertant alkalmazva nem egy reputációs politikai elitkör megrajzolását célozta, hanem a pozicionális alapon értelmezett politikai elitscsoport esetében kívánta megvizsgálni annak médiareprezentációs rangsorát. A pozicionális politikai elitbe (ezzel saját vizsgálatának körébe) a korszak miniszterelnökeit, köztársasági elnökeit, minisztereket és országgyűlési képviselőt sorolta (Sebők–Mészáros–Kis, 2018: 96.). Az alkalmazott technika, a már Hicks és társai kapcsán is említett névelem-felismerés kapcsán a szerzők kiemelik, hogy az különösen a strukturálatlan adatok feldolgozása révén tud újat adni a reprezentációs statisztikákkal foglalkozó kutatások számára.

(POLITIKAI) SAJTÓ ÉS SAJTÓÍRÁNYÍTÁS A SZOCIALISTA RENDSZERBEN – AZ EREDMÉNYEK ÉRTELMEZÉSI KERETEI

Munkánkban a fentiekben bemutatott kutatások és megközelítések továbbvitelével arra teszünk kísérletet, hogy körvonalazzuk a Kádár-korszak politikai szereplőinek médiareprezentációját, megrajzoljuk az 1957 és 1989/90 közötti időszak politikai reprezentánsainak körét és azt összefüggésbe hozzuk az egyes részidőszakok politikai viszonyainak váltoásaival.

Az eredmények értelmezése során természetesen figyelembe kell venni, hogy az elemzést egy autoriter, nem demokratikus rendszer sajtótermékén, kiemelt fontosságú központi lapján végezzük. A Népszabadságban (és a korszak többi sajtótermékében) megjelent tartalmak közvetlenül vagy közvetett módon, de központi direktívák mentén kerültek előállításra. A sajtó irányítására 1956-ban létrehozott állami szerv, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala nagyon rövid idő alatt elveszítette tényleges irányító szerepét, a sajtó felügyelete a Politikai Bizottság, illetve az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának (APO) hatáskörébe került (Pór, 2004: 279–280.). A Tájékoztatási Hivatal nem szűnt meg, feladata azonban nagyrészt a pártutasítások végrehajtásában merült ki; az érdemi döntések már az 1950-es évek végétől pártvonalon születtek. A tömegkommunikációnak a párt politikáját kellett képviselnie, közvetítenie, az újságíróknak a politikai vezetés álláspontját kellett közvetíteniük (Fricz, 1988: 23.; Hegedűs, 2001). A szerkesztőségek formálisan önállóak voltak, maguk a lapok azonban valamely „lapgazda” alárendeltségében működtek, amely ellenőrizte őket, az MSZMP különböző szervei (mindelelőtt az APO) pedig „orientáló jelleggel”, közvetett módon gyakoroltak rájuk befolyást (Takács, 2005). Az információkhoz való hozzáférés korlátozottsága, az irányított hírkészítés és központi kontroll értelemszerűen az „első nyilvánosság” médiatermékeire volt csak igaz – az 1970-es évektől kibontakozó „második nyilvánosság”, a szamizdat formában megjelenő lapok egyik célja éppen a hozzáférési korlátok meghaladása, a (nyomtatásban) máshol hozzá nem férhető hírek, információk, vélemények publikálása volt.

A Népszabadság a Magyar Szocialista Munkáspárt hivatalos, központi lapjaként a legjelentősebb politikai napilapnak tekinthető. Kiemelt lapként nem is az APO-val, hanem közvetlenül a Politikai Bizottsággal volt összekötve – bár ezt a közvetlen alárendeltségi viszonyt hivatalos szabályozás formájában sehol sem rögzítették (Hegedűs, 2001). Első lapszáma 1956. november 2-án jelent meg, jogelődjének az 1942. és 1956. október 29. között megjelent Szabad Nép számít, 1958-tól át is vette annak évfolyamszámozását is. A lap egyszerre töltötte be a pártlap és a néplap szerepét – a fővárosban szerkesztett lapok közül egyedül a Népszabadság rendelkezett nagyszámú vidéki, falusi olvasóközönséggel. A Népszabadság mind az anyagi lehetőségek, mind az információkhoz való hozzájutás tekintetében kiváltságos helyzetben volt (Takács, 2012: 59.). A lap mindenkorai vezetése a pártállami politikai elitbe tartozott, ezt jól mutatják az MDP és MSZMP hatásköri listáin elfoglalt helyük. A lap főszerkesztőjének kinevezése az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, 1963-tól az MSZMP Központi Bizottsága hatáskörébe tartozott, a főszerkesztői posztot jellemzően nem is újságíró, hanem a párt valamely első- vagy másodvonalbeli politikusa töltötte be. Vizsgált korszakunkban a főszerkesztő Nemes Dezső (1957–61), Komócsin Zoltán (1961–65), Gosztonyi János (1965–70), Sarlós István (1970–74), Katona István (1974–77), Nemes Dezső (1977–80),

Várkonyi Péter (1980–82), Berecz János (1932–1985), majd Borbély Gábor (1985–89) volt. A szerkesztő bizottság vezetőjének helyetteseit az MSZMP KB Titkársága, a szerkesztő bizottság tagjait a Központi Bizottság titkárainak egyetértésével lehetett kinevezni. Utóbbiak 1988-tól az MSZMP Politikai Bizottság hatásköri listájára kerültek a lap főszerkesztő-helyettesével együtt (T. Varga-Szakadát, 1992).

Mindezek figyelembevételével a korábbiakban idézett, Hicksék által kidolgozott hipotézist, amely szerint az újságokban való említések gyakorisága összefügg a személyek politikai jelentőségével, kissé módosítanunk kell. A megjelenések gyakorisága hipotézisünk szerint megmutatja, hogy az egyes politikai szereplők egy adott időszakon belül mekkora legitimitással rendelkeztek. A megjelenés helyett talán ennek megfelelően lehet az irányított szerepeltetés kifejezést is használni, aminek gyakorisága mindig a rendszer általános politikai szándékai szerint alakult.

MÓDSZER ÉS ADATFORRÁS

A Kádár-korszak politikai szereplőinek médiareprezentációját, illetve reputációját empirikus úton vizsgáló kutatás ismereteink szerint még nem zajlott. Munkánk az elitkutatások köréhez kapcsolódik, amennyiben az empirikus adatok alapján konstruált csoportot a korszak „reprezentációs elitjének” tekintjük. Az elitcsoport konstruálásánál nagyrészt induktív módon járunk el, nem előre meghatározott pozíciók betöltőinek médiareprezentációját vizsgáljuk, hanem a korszak legjelentősebb politikai napilapja, a Népszabadság címlapján megjelenő politikai szereplők körét tekintjük vizsgálati alappopulációnak. Deduktív kutatási elem a „politikai szereplő” fogalmának nagyon tágan értelmezett definiálása: politikai szereplő alatt az állami és társadalmi szervezeteket a lapban megjelent tartalmak kapcsán képviselő személyek körét értjük.²

A Népszabadság az 1970-es és 1980-as években 700 ezer feletti példányszámban jelent meg (Takács, 2012: 63.), a hétvégi számok nagyobb példányszámúak voltak, egy 1972-es munka szerint hétköznapokon 730, vasárnap 810 ezer példányban nyomták (Gallyas-Fülöp, 1972). A Népszabadság korpusz kialakításához mintavételes eljárást alkalmaztunk. Az 1957 és 1990 közötti évekből 30 százalékos mintát vettünk a címlapdalakból, így összesen 2036 darab címlapot elemeztünk. A cél az volt, hogy a hét egyes napjai azonos eséllyel kerüljenek a mintába, így az egyes évekből háromszor 10 százalékos, 1-6 közötti random kezdőponttal indított mintát vettünk. (A Népszabadság heti 6 alkalommal jelent meg, 1984 végéig hétfő, 1985-től vasárnap kivételével.)

A leválogatott mintát az Arcanum Digitális Tudománytárából töltöttünk le. Az oldalakon az Adobe FineReader programmal optikai karakterfelismerést (OCR), majd a huSpaCy elemzőlánc segítségével névelm-felismerést végez-

tünk³ (Orosz et al., 2022). A kapott névlistából első körben leválogattuk a magyar szereplőket, majd kiszűrtük közülük a címlapok cikkeinek szerzőjeként megjelenő újságírók, valamint a nagyon kis számban megjelenő, témánk szempontjából relevanciával nem rendelkező személyek neveit.⁴

A POLITIKAI ELIT SAJTÓREPREZENTÁCIÓJA

A médiamegjelenések relatív aránya

Az egyes szereplők médiasúlyának hosszú idősoros elemzéséhez szükségünk volt egy olyan mutató bevezetésére, amely ki tudja szűrni az egyes évek (vagy általában vizsgálati időszakok) megjelenéseinek eltérő számát. Ezt a módszert alkalmazták Sebők és munkatársai is korábban már említett munkájukban (Sebők–Mészáros–Kis, 2018), ők a relatív arány kiszámításához az egyes parlamenti ciklusokat használták időkeretként. A parlamenti ciklusok szerepe a politika alakulásában a rendszerváltást megelőző időszakban lényegében elhanyagolható (kivételt talán csak az 1985-ben kezdődő ciklus képez), így számunkra ez a megoldás nem tűnt megfelelőnek. Tekintve, hogy a vizsgálati mintában nem tettünk különbséget párt- és állami szerv között, így a pártkongresszusok nyitódátumainak vagy a kormányfő-váltások dátumainak időkeretként történő használata csak részlegesen lett volna indokolható – utóbbiak a mintába került politikai szereplő pozícióinak megoszlásai alapján ugyan közelebb állnak céljainkhoz, az egyes kormányok eltérő hosszúságú hivatali ideje azonban újabb problémákat vetett volna fel. Ezen lehetőségek elvetését követően a legegyszerűbben adódó időkeretet, a naptári évet választottuk, ami természetesen szintén felvethet érvényességi kérdéseket, szisztematikus torzítást azonban nagy valószínűséggel nem idéz elő. Az egyes évekre jellemző relatív megjelenéseket (a személy megjelenéseinek és az év összes megjelenésének aránya) elosztottuk azoknak az éveknak a számával, amelyekben a szereplő legalább egy megjelenéssel rendelkezett. A torzító hatások elkerülése érdekében kihagytuk azokat, akik csak egyetlen évben jelentek meg a lapban.

Az így számolt médiamegjelenések alapján összeálló rangsor (ld. Melléklet) jól mutatja a korszak meghatározó politikusait – a lista első helyén az időszaknak nevet is adó, 1957 és 1989 közötti időszakban az éves megjelenési rangsorok elején (még ha nem is mindig az élén) Kádár János található, a relatív súlyt tekintve azonban nem sokkal marad el mögötte a miniszterelnöki pozíciót 1975 és 1987 között betöltő Lázár György, valamint az 1987-ben a hazai politikai élet legbefolyásosabbá váló szereplője, Grósz Károly. Fehér Lajos és Apró Antal szintén a korszak meghatározó politikusai közé tartozik, kiemelkedő mediareprezentációjuk ráirányítja a figyelmet a klasszikus multipozicionalitásra, ami a szocialista korszak vonatkozásában a párt- és az

állami pozíciók egyidejű betöltésének jelenségével is kiegészül. Egyik politikus sem töltött be kifejezett politikai csúcspozíciót (a minisztertanács elnökhelyettesei voltak, Apró 1956 és 1958 között a Hazafias Népfront elnöke is volt, ez azonban jelen vizsgálat szempontjából marginálisnak tekinthető), viszont mindkettőjükénél jól látható a párt- és az államigazgatási hierarchián belüli vezető pozíciók kombinálódása.

Az adatforrás sajátosságaiból ered, hogy a médiareprezentációs toplista élén a korszak csaknem valamennyi külügyminiszterét (Sík Endre, Péter János, Puja Frigyes, Várkonyi Péter, Horn Gyula) megtalálhatjuk, akárcsak Bíró Józsefet, az 1963 és 1979 közötti külkereskedelmi minisztert vagy Komócsin Zoltánt, az MSZMP KB 1965 és 1974 közötti külügyi titkárát. Az eredményt tanulmányunk célkitűzéséből fakadóan (médiareprezentációs elitcsoport meghatározása) nem tekinthetjük torzításnak; a Kádár-korszak konszolidációs politikájának központi elemét képezte a belpolitikát érintő nyilvánosság háttérbe szorítása, a gazdaságpolitikai (ezen belül nagy számban agrárgazdasági) címlapcikk mellett ezért kifejezetten nagy hangsúlyt helyezett a külpolitikai, külgazdasági, a nemzetközi kapcsolatokra vagy éppen a katonai és védelempolitikai tartalmakra.

A külpolitikára irányuló kiemelt médiafigyelem értelemszerűen hozta magával a külpolitikuskok, diplomataik fokozott médiaszereplését, ezzel együtt pedig relatíve magas szintű társadalmi ismertségüket is, azzal együtt, hogy a korszakban hagyományos nemzeti külpolitikáról nem beszélhetünk, az ország vezetésének külpolitikai lépéseit alapvetően a szovjet blokkhoz tartozás határozta meg (Békés, 2011). Részben ezzel a sajátos politikai résznyilvánossággal függ össze Losonczy Pál komoly médiareprezentációja is – bár Losonczy 12 éven át (1975-től 1987-ig) a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke volt, médiaszereplései túlnyomórészt a nemzetközi diplomáciai, kulturális kapcsolatokhoz: külföldi utazásokhoz vagy Magyarországra érkező külföldi delegációk fogadásához kötődtek.

Figyelemre méltó a női politikusok csaknem teljes hiánya a reprezentációs elit 100-as „toplistájáról” – a legtöbbet szereplő politikusok közé csak Vass Istvánné (68.), az Országgyűlés elnöke (1963–67), az Elnöki Tanács tagja (1971–80), Csehák Judit (76.), a Minisztertanács elnökhelyettese (1984–1987), majd szociális és egészségügyi miniszter (1987–1990), Keserű Jánosné (80.) könnyűipari miniszter (1971–80) és Nagy Mária (93.) országgyűlési képviselő, egykori MDP KV-tag tudott bekerülni. A női politikusok összesített említésszáma a teljes korszakban csak az összes politikusnév megjelenésének 2,5%-át teszi ki.

Közelítsük meg a médiareprezentációs toplistát a rajta szereplő politikusok által betöltött, állami, tömegszervezeti (társadalmi szervezeti) és pártpozíciók felől. Az MSZMP 1957 és 1989 közötti két főtitkára, Kádár János és Grósz Károly a lista közvetlen élmezőnyében, az 1. és a 3. helyén található. Ha a párt vezető testületeiben tagsági viszonnal bíró további politikusok médiaszerep-

lését vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a korszak (1957–1989) 41 PB-tagja közül 36, a Titkárság 35 tagjából 31 a 100-as toplistára került.

Az Elnöki Tanács két elnöke, Losonczi Pál és Dobi István a top 20 tagja. A Losonczit 1987 júniusában váltó Németh Károly lényegesen kisebb médiasúlylyal bír: hosszú ideig tartó központi bizottsági és titkársági tagságával együtt is csak a 75. a listán, az 1988 júniusában, 74 évesen pozícióba lépő Straub F. Brúnó akadémikus politikai és médiaszereplése pedig lényegében elhanyagolható. Az elnökökön kívül a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a korszakban 73 politikus volt tagja – a médiareprezentációs toplistán mindössze 22 fővel találkozhatunk közülük.

1957 és 1989 között 8 kormány váltotta egymást: Kádár János kettő, Münich Ferenc, Kállai Gyula, Fock Jenő, Lázár György, Grósz Károly és Németh Miklós pedig egy-egy alkalommal töltötte be a kormányfői (a Minisztertanács elnöke) tisztséget. A miniszterelnökök valamennyien a lista élmezőnyében láthatók: Kádár 1. és Grósz 3. helyéről már szót ejtettünk, kettejük között Lázár Györgyöt találhatjuk. Kállai Gyula 8., Németh Miklós 7. a listán, Münich Ferenc és Fock Jenő némileg hátrébb, a 20. és a 22. helyen áll. A korszakban 107 fő töltött be hosszabb-rövidebb ideig miniszteri pozíciót – közülük 62-en kerültek a médiareprezentációs lista első 100 helyezettje közé; a minisztertanács elnökhelyettese vagy első elnökhelyettese pozíciót betöltő 24 politikus közül 19-en szerepelnek a listán.

A top 100-as lista szereplői közül 91-en voltak az időszakban tagjai az említett 2 párt- és 2 állami csúcstestületnek (MSZMP PB és Titkárság, Minisztertanács, Elnöki Tanács). Mindegyik testületnek tagja volt Kádár János, Kállai Gyula és Marosán György, 3-ban volt tag Aczél György, Biszku Béla, Fehér Lajos, Fock Jenő, Gáspár Sándor, Grósz Károly, Havasi Ferenc, Horváth István, Kiss Károly, Korom Mihály, Lázár György, Losonczi Pál, Németh Károly, Nyers Rezső, Rónai Sándor és Sarlós István.

Az Országgyűlés elnöki pozícióját betöltő 8 főből 7 politikus (sorrendben: Rónai Sándor, Vass Istvánné, Kállai Gyula, Apró Antal, Sarlós István, Stadinger István, Szűrös Mátyás – a kivételt a korszak legvégén pozícióba lépő Fodor István jelenti) mindegyike megtalálható a listán, az alelnökök közül viszont a házelnöki pozícióban is megforduló Vass Istvánnén és az elsősorban külügyminiszterként szereplő Péter Jánoson kívül csak az 1988-ban pozícióba lépő Horváth Lajos szerepel rajta.

A Szakszervezetek Országos Tanácsa főtitkárai közül Gáspár Sándor a 14., Brutyó János a 43., Méhes Lajos a 47. Két politikus, a posztot 1985 és 1988 között betöltő Baranyai Tibor és az 1988 utáni SZOT-főtitkár Nagy Sándor hiányzik a médiareprezentációs top 100-ból. Természetesen valamennyien magas állami és pártpozíciókat is betöltöttek, előkelő listahelyezésük mögött a különböző pozíciótipusok kombinálódását vehetjük észre.

A Hazafias Népfront (HNF) 1958 és 1989 közötti elnöke Kállai Gyula – társadalmi szervezeti vezetői pozíciója mellett az állami és a párthierarchiában is a csúcavezetők közé tartozik, rangsorhelyezéséről a miniszterelnöki szerepe kapcsán már szót ejtettünk. Apró Antal 1956 és 1958 között áll a Népfront élén, a Kádár-korszak egyik legnagyobb jelentőségű, az állami és párthierarchiában egyaránt komoly szerepet játszó politikusként a rangsorban elért 5. helyét elsősorban nem ennek a pozíciójának köszönheti. A HNF főtitkárai közül a top 100 tagja a szintén több magas állami és pártpozícióban is megforduló Ortutay Gyula, Sarlós István, Pozsgay Imre és Huszár István is – a kivételt a Kádár-korszakban már súlytalanná váló Erdei Ferenc (HNF-főtitkár 1964 és 1970 között) és az inkább egyetemi tanárként és egyetemvezetőként ismert, az országos politika szempontjából többé-kevésbé marginálisnak tekinthető Bencsik István (HNF-főtitkár 1964 és 1974 között) jelenti.

Politikusok médiareprezentációja a Kádár-korszak egyes szakaszaiban

Az 1956-tól 1962/63-ig tartó időszak a Kádár-kor első szakaszának nevezhető. A párt vezetésével egy hosszú és véres leszámolási kampány zajlott az 1956-os forradalom résztvevőivel szemben, de közben Kádár a párton belüli hatalomért is küzdött, elsősorban a revizionisták és az ortodox sztálinisták ellen. A mezőgazdaságban 1962-re fejeződött be az erőszakos kollektivizálás, az egyénileg gazdálkodó parasztok termelőszövetkezetekbe kényszerítése (Varga, 2009).

A szocialista időszak kormányfő- és kormányváltásait nem lehet a demokratikus állami működés kormányváltásaihoz hasonlóan értelmezni. A kormányfők és kormánytagok (miniszterelnökök, miniszterelnök-helyettesek, miniszterek, miniszterhelyettesek) kinevezése – hasonlóan többek közt az Elnöki Tanács elnökéhez, az Országgyűlés elnökéhez, a SZOT, az Országos Tervhivatal vagy éppen a fegyveres testületek vezetőihez – 1950 és 1963 között a párt Politikai Bizottságának hatáskörébe (hatásköri listájára) tartozott. 1963-tól a Minisztertanács és az Elnöki Tanács tagjainak kinevezési joga az MSZMP Központi Bizottságának hatáskörébe került (T. Varga–Szakadát, 1992: 79–83.). A nómenklatúralisták révén tehát az állami vezetők kinevezésének joga a pártvezetés hatáskörébe tartozott – a kormányfők és kormánytagok változásai a politikai mezőn, erőtéren belüli változásokat is mutatták.

Hasonlóan kell értelmeznünk a szintén központi irányítás alatt működő politikai sajtóban, és azon belül a Népszabadságban megjelenő személyek körét és megjelenésük gyakoriságát. A külpolitika kapcsán korábban már megjegyeztük, hogy a lap cikkeinek, azok tartalmának strukturális megoszlása hatással van a lapban megjelenő politikusok körére, a teljes kép ezen strukturális torzítás figyelembevételével mellett mégis alkalmas arra, hogy az egyes idő-

szakok politikusainak médiasúlyából a politikai mezőn belüli súlyukra is következtessünk. Pamela Ban és kutatótársai az 1877 és 1977 között az Amerikai Egyesült Államokban megjelent újságokban vizsgálva a politikusnevek megjelenési gyakoriságát, összefüggésbe hozták a megjelenések számát az egyes politikusok politikai hatalmával (Ban et al., 2019). Egy központilag vezérelt, a párt vezetőtestületei által felügyelt (a Népszabadság főszerkesztőjének kinevezése is a KB hatáskörébe tartozott) lap esetében egy politikus címlapra kerülésének gyakoriságában jó eséllyel feltételezhetjük aktuális politikai erőpozíciójának visszatükröződését.

A Kádár-korszak első szakaszát egyértelműen Kádár János első titkár és kétszeri miniszterelnök médiadominanciája jellemzi. Az 1956-ban megalakult Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjai közül Kádár mellett Apró Antal, Dobi István, Marosán György, Münnich Ferenc, Kállai Gyula, Horváth Imre, Incze Jenő, Biszku Béla is a sajtóban leggyakrabban megjelenő politikusok közé tartozik. Előkelő helyen áll a rangsorban Kiss Károly, az MSZMP Titkárságának a pártszervezésért felelős tagja – Apró Antal mellett a „Rákosi-restauráció” legfőbb híve a párt felső vezetésén belül (Nyíró, 1989: 289.). A külpolitikát Horváth Imre külügy- és Incze Jenő külkereskedelmi miniszter mellett Szarka Károly külügyminiszterhelyettes és Csatorday Károly, Magyarország belgrádi nagykövete képviseli a listában.

Kádár 1958. január 28-án „átadta” a miniszterelnökséget az akkor 72. évében járó Münnich Ferencnek, ő pedig államminiszteri (és MSZMP első titkári) pozícióját megtartva a párt belső ellenzékének, elsősorban a rákosista ellenzéknek a felszámolására koncentrált. A folyamatot 1962-re nagyrészt levezényelte: Kiss Károlyt 1961-ben és 1962-ben a KB Titkárságából és a Politikai Bizottságból is eltávolították, Kristóf Istvánt 1961-ben felmentették az Elnöki Tanács titkári pozíciójából, Marosán Györgyöt 1962-ben visszahívták a PB-ből, felmentették KB-titkári pozíciójából, majd kizárták a Központi Bizottságból is. A politikai pozíció erőssége és a sajtómegjelenések összefüggését jól jelzi, hogy míg az első Kádár- és a Münnich-kormány alatt Kiss és Marosán (továbbá az első Kádár-kormány alatt Kristóf is) a legtöbbet szereplő politikusok közé tartozik, 1962 után (a második Kádár-kormány hivatali ideje alatt) eltűnnek a Népszabadság címlaláról.

A külpolitikai irányultság erősödését jelzi Sík Endre külügyminiszter kiemelkedően erős médiajelenléte 1958 és 1961 között. A restauráció hívei közül szinte egyedül a vezetésben maradó Apró relatív médiareprezentációs súlya is visszaesik, a miniszterelnök Münnich Ferencé pedig messze elmarad Kádáré mögött – utalva a miniszterelnöki pozíció relatív leértékelődésére.

Münnich Ferenc 1961-es leváltását Szerencsés Károly elemzése szerint nem belpolitikai okok indokolták; Kádár visszatérése a miniszterelnöki posztra vagy a Szovjetunió mintájának követését jelentette – Hruscsov kezében is összpontosult ekkor már a pártfőtitkári és miniszterelnöki hatalom, vagy Kádár ebben

a lépésben látta a külpolitikai problémák hatékonyabb megoldásának kulcsát (Izsák et al., 1993: 212.). Az új külügyminiszter, Péter János is a legtöbbet szereplő politikusok közé tartozik, médiamegjelenéseinek aránya azonban elmarad a megelőző kormány külügyminiszteréhez képest.

1. táblázat. Az első Kádár-kormány időszakának kiemelkedő sajtóreprézantánsai (1956. november 4. – 1958. január 28.)

Rangsor	Név	%
1.	Kádár János	11,2
2.	Apró Antal	8,4
3.	Dobi István	7,0
4.	Horváth Imre	5,6
5.	Kállai Gyula	5,6
6.	Kiss Károly	4,9
7.	Biszkú Béla	4,2
8.	Fehér Lajos	3,5
9.	Marosán György	3,5
10.	Rónai Sándor	2,8
11.	Kristóf István	2,8
12.	Fock Jenő	2,1
13.	Gáspár Sándor	2,1
14.	Incze Jenő	2,1
15.	Münnich Ferenc	2,1
16.	Csatorday Károly	2,1
17.	Szarka Károly	2,1

2. táblázat. A Münnich-kormány időszakának kiemelkedő sajtóreprézantánsai (1958. január 28. – 1961. szeptember 13.)

Rangsor	Név	%
1.	Kádár János	7,2
2.	Sík Endre	6,4
3.	Münnich Ferenc	5,6
4.	Apró Antal	5,1
5.	Fehér Lajos	4,5
5.	Kállai Gyula	4,5
7.	Marosán György	3,7
8.	Gáspár Sándor	3,2
8.	Komócsin Zoltán	3,2
10.	Kiss Károly	2,9
11.	Somogyi Miklós	2,4

11.	Veres József	2,4
11.	Sándor József	2,4
14.	Fock Jenő	2,1
14.	Incze Jenő	2,1
14.	Kossa István	2,1
14.	Rónai Sándor	2,1
18.	Dobi István	2,0

3. táblázat. A második Kádár-kormány időszakának kiemelkedő sajtóreprézéntánsai (1961. szeptember 13. – 1965. június 30.)

Rangsor	Név	%
1.	Kádár János	9,7
2.	Kállai Gyula	5,8
3.	Apró Antal	5,6
3.	Fehér Lajos	5,6
3.	Gáspár Sándor	5,6
6.	Péter János	5,1
7.	Dobi István	4,6
8.	Biszkú Béla	3,5
9.	Somogyi Miklós	2,5
9.	Veres József	2,5
9.	Ortutay Gyula	2,5
12.	Nemes Dezső	2,3
13.	Fock Jenő	2,0

Az 1963-as amnesztiarendelet jelezte a leszámolás szakaszának befejeződését – az ekkortól kibontakozó kádári konszolidációs politika lényege a társadalom lecsendesítése, a politikától, a politikai gondolkodástól való eltávolítása volt. A konszolidáció központi elemét képezte a fogyasztásra helyezett hangsúly, a társadalom széles rétegei számára elérhető második gazdaságbeli termelési formák tolerálása, idővel támogatása. Természetesen a sikeres konszolidációs politika az előző, Rákosi-korszakkal való szembehelyezkedést is szükségessé tette, akárcsak a hrucsovi Szovjetunió számára a sztálini előzményekkel való szakítást.

Az MSZMP vezető testületeiben az egész korszakban nagyrészt Kádár személyes hívei foglaltak helyet. A politikai irányvonal alapvetése az volt, hogy garantálni kell a szerény, de állandó életszínvonal-emelkedést, emellett pedig nem szabad irritálni az embereket vezérkultusszal és akkor a közvélemény nem foglalkozik majd a politikával. Kádár számára fontos volt ugyanakkor a vezetésen belüli központi szerep, a feltétlen tekintély megtartása. A nyílt politikai véleménykülönbségek megjelenése a pártvezetésen belül teljesen elkép-

zelhetetlen volt (Varga, 2009: 201–217.; Romsics, 2001: 402–405.; Rainer M. 2013: 16–22.).

1964. októberében Leonyid Brezsnyev váltotta Hruscsovot a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkári posztján, a miniszterelnöki széket pedig Alekszej Koszigin vette át. A szovjet minta követése megint csak elképzelhető amögött, hogy a következő évben Kádár is átadta a miniszterelnöki pozíciót a jelentős hazai illegális múlttal rendelkező, vele szoros politikai kapcsolatban lévő Kállai Gyulának. Ismét csak Szerencsés Károly elemzése szerint ugyanakkor Kádár háttérbe húzódása mögött a Brezsnyevvel szembeni idegenkedés is szerepet játszhatott (Izsák et al., 1993: 214.). Kádár ezzel a lépéssel ki is vonult a magyar államigazgatás vezetéséből, 1988-ig csak az MSZMP főtákaraként tevékenykedett. Ideiglenes háttérbe húzódása a médiajelenlét arányaiban is jól tetten érhető. A Kállai-kormány alatt a miniszterelnök majdnem kétszer olyan gyakran jelent meg a Népszabadság címlapján, mint a pártfőtákar – Kállai mind a belpolitikai események, mind a nemzetközi kapcsolatok terén elsődleges médiaszereplővé vált.

4. táblázat. A Kállai-kormány időszakának kiemelkedő sajtórepresentánsai (1965. július 30. – 1967. április 14.)

Rangsor	Név	%
1.	Kállai Gyula	14,7
2.	Apró Antal	7,7
2.	Kádár János	7,7
4.	Komócsin Zoltán	6,4
5.	Péter János	5,1
6.	Sík Endre	3,2
7.	Biszkú Béla	2,6
7.	Fehér Lajos	2,6
7.	Fock Jenő	2,6
7.	Gáspár Sándor	2,6

A már 1962-ben megindult új gazdaságpolitikai intézkedések előkészítették a terepet az 1968-ban az MSZMP reformpárti politikusai – Fehér Lajos, Fock Jenő, Nyers Rezső, Aczél György, Ajtai Miklós, Párdi Imre – által előterjesztett gazdasági reformprogramnak, az „új gazdasági mechanizmusnak” (Rainer M., 2013: 41.). Fock Jenő 1967. április 14-én vette át a miniszterelnöki pozíciót Kállaitól – utóbbi az Országgyűlés elnöke, a Központi és a Politikai Bizottság tagja maradt.

A Fock-kormány működése összekapcsolódik az új gazdaságirányítási rendszerrel. Ennek keretében az egyes gazdasági szereplők, vállalatok a korábbinál lényegesen nagyobb önállóságra tehettek szert, döntési jogkörük és a központi irányítástól való függetlenségük megnőtt. A szabadpiac természetesen csak

sajátos szocialista formában került, kerülhetett a reformprogram elemei közé, a tervutasítás és a piaci koordináció ötvözése, a reformfékek beépítése felemás eredményekre vezetett. A korábban teljesen mesterséges árviszonyok helyébe új árrendszer lépett, amelynek keretében az árak egy részét a kereslet és kínálat viszonyai határozták meg, emellett az egyéni és vállalati eredményességtől függő jövedelemszabályozást vezettek be. A reform összességében ugyanakkor csak a központi tervezésen alapuló gazdaság optimális működését szolgáló korrekció maradt, nem változott például a nagyobb beruházások központi vezérlése, de az árak és bérek mozgását is szigorúan szabályozták. A nemzetközi piacon eredményes vállalatok nyereségét az állam továbbra is elvonta, miközben szóba sem került a gazdaságtalanul termelő üzemek felszámolása.

1972-re a mechanizmus kifulladt, a reformfolyamat konzervatív ellenzői, mindenekelőtt Komócsin Zoltán, Pullai Árpád, Gáspár Sándor és Biszku Béla (Huszár, 2003) egyre nagyobb befolyásra tettek szert a politikai irányításban. A reformellenes erők megerősödéséhez hozzájárult Brezsnyev egyre erőteljesebb reformbírálata is (Hoch, 1994). 1973-ban a reform addigi irányvonalával ellentétes módon erős központosítási hullám kezdődött: az 50 legnagyobb ipari vállalatot közvetlen központi felügyelet alá helyezték, a gazdaságirányítás terén ismét megjelentek a reformidőszakot megelőző direkt utasítások. Megszakadt a hatvanas évek közepe óta érezhető politikai folyamat, amely a klasszikus sztálinista társadalom- és gazdaságirányítási mechanizmusok felszámolására törekedett. A reform vezetői közül Nyers Rezsőt 1974-ben eltávolították a Titkárságból, Fehér Lajost a Politikai Bizottságból, Ajtai Miklóst leváltották a Minisztertanács elnökhelyettesi pozíciójából, majd a KB Agitációs és Propaganda, valamint Államgazdasági Bizottságából. 1975-ben leváltották Fock Jenőt is a Minisztertanács éléről.

5. táblázat. A Fock-kormány időszakának kiemelkedő sajtóreprézantánsai (1967. április 14. – 1975. május 15.)

Rangsor	Név	%
1.	Kádár János	9,3
2.	Fehér Lajos	6,2
3.	Apró Antal	5,8
4.	Kállai Gyula	5,7
5.	Fock Jenő	4,7
6.	Losonczi Pál	4,5
7.	Gáspár Sándor	4,1
8.	Komócsin Zoltán	4,0
9.	Péter János	3,8
10.	Horgos Gyula	2,4
10.	Nyers Rezső	2,4

12.	Biszkú Béla	2,3
13.	Vályi Péter	2,1
14.	Puja Frigyes	2,0

Az 1967 és 1975 nyara között megjelent Népszabadság-számok címlapjain ismét Kádár János neve szerepelt leggyakrabban a magyar politikusok közül. A reformerek közül Fock Jenő, Fehér Lajos és Nyers Rezső médiasúlya is jelentősen megnőtt, de a leggyakrabban szereplő politikusok közé került az aktuális kohó- és gépipari miniszter, Horgos Gyula, valamint a pénzügyminiszter és KB államgazdasági bizottsági tag, Vályi Péter⁵ is. Ez jól mutatja a lap korábbi erőteljes külpolitikai fókuszának változását is – ami a belső gazdasági reformfolyamat politikai nyilvánosságba jutása mellett az 1968-as csehszlovákiai események és azok következményeinek vonatkozásában is figyelemre méltó. A belső erőviszonyok kiegyensúlyozatlanságára utalhat, hogy a konzervatív reformellenesek körének vezetői közül Gáspár Sándor médiamegjelenéseinek aránya növekedett a Kállai-kormány időszakához képest, de Komócsin Zoltán⁶ és Biszkú Béla is megtartotta jelentős médiasúlyát.

6. táblázat. A Lázár-kormány időszakának kiemelkedő sajtórepresentánsai (1975. május 15. – 1987. június 25.)

Rangsor	Név	%
1.	Lázár György	9,5
2.	Kádár János	8,8
3.	Losonczy Pál	6,2
4.	Várkonyi Péter	4,7
5.	Puja Frigyes	3,3
6.	Marjai József	3,1
6.	Maróthy László	3,1
8.	Apró Antal	3,0
9.	Gáspár Sándor	2,9
10.	Óvári Miklós	2,3
11.	Havasi Ferenc	2,2
12.	Gyenes András	2,0
12.	Sarlós István	2,0
12.	Aczél György	2,0
12.	Szűrös Mátyás	2,0

A Lázár-kormány hivatali időszaka a magyarországi szocialista rendszer hosszú, végső felbomláshoz vezető válságának kezdete. A nyolcvanas évek elejétől az államadósság hatása egyre erősebbé vált, az évtized közepére az

ország gazdasága egyre mélyülő válságba sodródott. A vezetés alábecsülte a nemzetközi konjunkturális folyamatok jelentőségét: az 1979-es második olajárrobbanás és az azt követő világ gazdasági válság hatására jelentős deficit keletkezett, a magyar állam újabb és újabb hitelek felvételére kényszerült, amelyek jó része már a korábbi hitelek törlesztésére szolgált. Az 1980-as évek elején bevezetett reformok célja a vegyes piacgazdaság létrehozása volt, ezek a reformok azonban csupán a rendszer keretein belül a kialakult válság kezelését célozták, így nem voltak és nem is lehettek eredményesek. Az államadóság folyamatosan növekedett, miközben a gazdaság termelékenységéje folyamatosan csökkent (Rainer M., 2013: 70–73.; Romsics, 2007: 75–79.).

A Lázár-időszak médiareprezentációs rangsorát Lázár György és Kádár János vezeti – a két politikus médiamegjelenéseinek aránya a korszak nagy részében közel azonos volt, Lázár érdemben csak kinevezése évében, valamint 1979 és 1981 között szerepelt gyakrabban a címlapokon, mint a pártfőtitkár. A megelőző vizsgált időszak legtöbbet szereplő politikusai közül a reformer Fock Jenő, Fehér Lajos (1981-ben elhunyt), Nyers Rezső, az „ellenreformer” Biszku Béla, a két volt miniszter, Horgos Gyula és Péter János, valamint a korábbi miniszterelnök Kállai Gyula is eltűnt a lista élmezőnyéből. A külpolitika ismét eluralkodott, ez jól látszik a továbbra is elsősorban nemzetközi reprezentációs tevékenység kapcsán említésre kerülő Losonczi Pál, valamint Várkonyi Péter és Puja Frigyes külügyminiszterek előkelő rangsorhelyezésében.

A 12 év alatt természetesen új nevek is megjelentek a lista élmezőnyében. Az új külügyminiszter Várkonyi mellett az először pártvonalon felfutó, majd a Minisztertanács elnökhelyettesévé kinevezett Maróthy László, a diplomatából (többek közt moszkvai nagykövetből) a Minisztertanácsba kerülő Marjai József, a Komárom megyei pártbizottság éléről a párt és az államigazgatás legfelső köreibe lépő Havasi Ferenc, vagy a KB Agitációs és Propaganda Bizottságát, valamint Művelődéspolitikai Munkaközösségét vezető Óvári Miklós. Érdekes, hogy először került 2% fölé a lap címloldalán a magyar művelődéspolitikai első számú embere, Aczél György megjelenési aránya.

1987 júniusában Grósz Károly került a kormány élére. Lázárral ellentétben Grósz ambiciózus, ráadásul párton belüli támogatással is bíró politikusként egy év alatt sikeresen átvette az irányítást Kádártól, az addig megkérdőjelezhetetlenül első számú politikustól. Az 1988. májusi MSZMP-pártértekezlet Kádárt „felfelé buktatva” tényleges funkciók nélküli pártelnökké választotta, a főtitkári pozíció ezzel Grósz Károly kezébe került – az egy időre ismét egy kézben összpontosult a miniszterelnöki poszt. Grószék Kádár mellett a „régigárda” prominenseitől is megszabadultak – kikerült a Központi Bizottságból többek között Apró Antal, Czinege Lajos, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Lázár György, Méhes Lajos, Németh Károly és Óvári Miklós. Kádár, Gáspár, Lázár és Óvári ezzel PB-tagságát is elveszítette, a Politikai Bizottságból rajtuk kívül Aczél György és Maróthy László is kikerült – új emberként viszont megjelent

a párt operatív testületében többek közt Németh Miklós, Nyers Rezső, Iványi Pál és Pozsgay Imre.

A belső harcok eredményeként a párt- és állami vezetésben lezajló változások a médiareprezentációban is jól visszatükröződnek. Bár a lapban státusa helyett már inkább csak kultusza eredményeként megjelenő Kádár még a Grósz-kormány alatt a legtöbbet szereplő politikusnak számított, a „régí gárda” médiasúlya erősen visszaesett. Az Elnöki Tanács elnöki székéből távozó Losonczi Pál mellett a korábban igen nagy súllyal bíró Apró Antal, valamint Havasi, Óvári és Aczél is kikerült a lista élmezőnyéből. Igen nagy szerepet kapott a médiában az új belügyminiszter, Horváth István, a Külügyminisztérium államtitkára, egyben a KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottságának titkára, Horn Gyula.

7. táblázat. A Grósz-kormány időszakának kiemelkedő sajtóreprezentánsai (1987. június 25. – 1988. november 24.)

Rangsor	Név	%
1.	Grósz Károly	8,8
1.	Kádár János	8,8
3.	Várkonyi Péter	7,4
4.	Horváth István	5,9
4.	Lázár György	5,9
6.	Horn Gyula	3,7
6.	Köpeczi Béla	3,7
8.	Sarlós István	2,9
8.	Szűrös Mátyás	2,9
10.	Gáspár Sándor	2,2
10.	Iványi Pál	2,2
10.	Medgyessy Péter	2,2
10.	Németh Károly	2,2
10.	Váncsa Jenő	2,2
15.	Stadinger István	2,1

1988 novemberében Grósz lemondott a miniszterelnöki pozícióról, átadva azt Németh Miklósnak. Ő maga a pártfőtitkári funkciót megtartva azonban az MSZMP 1989. októberi megszűnéséig a politika aktív szereplője maradt, nagy szerepe volt abban, hogy Kádár Jánost 1989 májusában végleg eltávolították a pártvezetésből, felmentették a pártelnöki tisztségéből is. A Németh-kormány már az átmenet kormánya, működése átnyúlik a szigorúan értelmezett Kádár-korszak határain is – maga Kádár János ugyanis 1989. július 6-án meghalt.

A Németh-kormány átmeneti szerepe a sajtórepresentációban is jól megfogható – 1990 első felében egyre több ellenzéki politikus neve bukkan fel a Népszabadság címlapján, de a kormánypártot képviselők köre is jelentősen átalakul a megelőző időszakhoz képest. A legtöbbet szereplő politikus a miniszterelnök mellett a külügyminiszter Horn Gyula – a korszak nagy külpolitikai eseményei hatalmas médiasúlyt biztosítanak számára, akárcsak államtitkárának, Somogyi Ferencnek a nagyrészt általa végigtárgyalt szovjet csapatkivonás folyamata. Szűrös Mátyás, Pozsgay Imre és Nyers Rezső is ekkor lesznek – értelemszerűen komoly államvezetői pozíciószerzésükkel összefüggésben – a magyar államszervezet kiemelkedő fontosságú képviselői a politikai nyilvánosságban. Németh, Horn, Szűrös, Pozsgay, Medgyessy és Nyers lényegében már a rendszerváltás arcai – médiaszereplésük átvezet minket a mintegy 40 éves magyarországi szocialista rendszer lebontásának folyamatába.

8. táblázat. A Németh-kormány időszakának kiemelkedő sajtórepresentánsai (1988. november 24. – 1990. május 2.)*

Rangsor	Név	%
1.	Horn Gyula	8,0
2.	Németh Miklós	7,6
3.	Grósz Károly	6,6
3.	Pozsgay Imre	6,6
5.	Szűrös Mátyás	4,9
6.	Nyers Rezső	2,8
7.	Horváth István	2,4
7.	Medgyessy Péter	2,4
9.	Somogyi Ferenc	2,1

*1990. május 2-ig, az új parlament összeüléskéig vizsgáltuk.

KÖVETKEZTETÉSEK

Munkánk célja volt, hogy megvizsgáljuk egy, a (történeti) elitkutatások során Magyarországon eddig csak korlátozottan alkalmazott módszer, a reputáció, közelebről a médiarepresentáció mérésének használhatóságát a politikai elitscsoportok összetételének meghatározására, a csoportok időbeli alakulásának nyomon követésére. A Kádár-korszak politikai elitscsoportját a korszak első számú politikai napilapja, a Népszabadság címlapján való névmegjelenések alapján vizsgáltuk, ennek mentén kísérletet tettünk egyfelől egy médiarepresentációs elitscsoport körvonalazására, másfelől annak vizsgálatára, mennyiben magyarázható a médiamegjelenések gyakoriságának változása egy nem demokratikus rendszer szereplői politikai erejének, súlyának alakulásával.

A korszakon belüli belső politikai harcok eredményeként végbemenő személycserék, kinevezések és leváltások kifejezetten jól lekövethetők a politikusok médiareprezentációja alapján. Kádár János vezető szerepe végig látszik; a vezetésből eltávolított politikusok a médiából is eltűnnek, a pozícióba kerülő politikai „frakciók” képviselőinek médiaszereplése pedig megnő.

Lázár György vagy Losonczi Pál jelentős médiareprezentációja ugyanakkor jól alátámasztja azt a kiinduló hipotézisünket, hogy a politikusok irányított szerepeltetése összhangban áll a rendszer általános politikai céljaival, szándékaival. A külkapcsolatokkal összefüggő tudósítások, diplomáciai látogatások, államfői fogadások nagy száma egyfelől az ország világpolitikában betöltött szerepét volt hivatott jelezni, másfelől viszont elfordította a figyelmet a belpolitikai eseményektől, lényegében a közvélemény depolitizálását célozta.

Az államszocialista rendszerben a politikai akarat érvényesítése során a formális függőségi és érdekérvényesítési szálakon túl döntő szerepet kaptak az egyes szereplők személyes, informális kapcsolatai – a döntéselőkészítés, az egyedi problémakezelés nagyrészt ezek mentén zajlott (Heller–Némedi–Rényi, 1992: 116–117.). A médiareprezentációs rangsorok – azon túl, hogy a formális hierarchia alakulásának követésére az eredmények alapján meglehetősen jól alkalmazhatók – esetlegesen a fenti, informális struktúrák közelítésére is felhasználhatók, ezt esetlegesen jelen tanulmányunk kereteit meghaladó személyi kapcsolatháló-elemzés és a médiareprezentációs módszer egymásra vetítésével lehetne tovább vizsgálni.

MELLÉKLET

A relatív médiamegjelenési arány rangsora, top 100

Rangsor	Név	Relatív arány (%)
1.	Kádár János	8,58
2.	Lázár György	8,56
3.	Grósz Károly	6,68
4.	Fehér Lajos	5,21
5.	Apró Antal	4,89
6.	Losonczi Pál	4,68
7.	Németh Miklós	4,63
8.	Kállai Gyula	4,61
9.	Várkonyi Péter	4,49
10.	Pozsgay Imre	3,98
11.	Sík Endre	3,92
12.	Horn Gyula	3,87
13.	Péter János	3,85
13.	Gáspár Sándor	3,85

Rangsor	Név	Relatív arány (%)
15.	Marosán György	3,80
16.	Komócsin Zoltán	3,53
17.	Dobi István	3,45
18.	Maróthy László	3,27
18.	Puja Frigyes	3,27
20.	Münnich Ferenc	3,17
21.	Bíró József	3,14
22.	Fock Jenő	3,06
23.	Szűrös Mátyás	3,04
24.	Huszár István	2,74
25.	Marjai József	2,72
26.	Kiss Károly	2,69
26.	Veres József	2,69
28.	Biszku Béla	2,64
29.	Gyenes András	2,61
30.	Romány Pál	2,59
31.	Dögei Imre	2,54
32.	Óvári Miklós	2,53
33.	Iványi Pál	2,43
34.	Sarlós István	2,42
35.	Vályi Péter	2,39
35.	Horváth István	2,39
35.	Simon Pál	2,39
38.	Korom Mihály	2,36
39.	Köpeczi Béla	2,28
39.	Borbély Sándor	2,28
41.	Horgos Gyula	2,27
42.	Beck Tamás	2,26
43.	Brutyó János	2,24
43.	Csanádi György	2,24
45.	Győri Imre	2,22
46.	Somogyi Miklós	2,19
47.	Méhes Lajos	2,18
47.	Havasi Ferenc	2,18
49.	Faluvégi Lajos	2,17
50.	Kapolyi László	2,16
51.	Ortutay Gyula	2,11
52.	Medgyessy Péter	2,04
53.	Kristóf István	2,02
54.	Horváth Imre	2,00

Rangsor	Név	Relatív arány (%)
55.	Berecz János	1,99
55.	Aczél György	1,99
57.	Cseterki Lajos	1,98
58.	Barabás János	1,97
59.	Vánca Jenő	1,96
60.	Antos István	1,95
60.	Rácz Pál	1,95
62.	Veress Péter	1,91
63.	Benkei András	1,90
64.	Pullai Árpád	1,89
65.	Házi Vencel	1,86
66.	Kamara János	1,85
67.	Nyers Rezső	1,83
68.	Rajnai Sándor	1,82
68.	Vass Istvánné	1,82
70.	Nemes Dezső	1,81
71.	Incze Jenő	1,80
72.	Trautmann Rezső	1,79
73.	Szirmai István	1,76
74.	Rónai Sándor	1,75
74.	Németh Károly	1,75
76.	Csehák Judit	1,73
77.	Szakasits Árpád	1,70
78.	Berend T. Iván	1,69
78.	Csatorday Károly	1,69
80.	Keserű Jánosné	1,68
81.	Hetényi István	1,67
81.	Sándor József	1,67
83.	Kossa István	1,65
84.	Rónai Rudolf	1,64
84.	Stadinger István	1,64
86.	Nagy Miklós	1,61
86.	Horváth Lajos	1,61
88.	Czinege Lajos	1,60
89.	Darvas József	1,57
90.	Kisházi Ödön	1,56
91.	Békesi László	1,55
92.	Polinszky Károly	1,54
93.	Nagy Mária	1,51
94.	Kovács László	1,50

Rangsor	Név	Relatív arány (%)
95.	Ilku Pál	1,48
96.	Pál Lénárd	1,47
97.	Orbán László	1,46
98.	Nánási László	1,45
99.	Borbándi János	1,42
99.	Bondor József	1,42

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány az Az 1945 és 1989 közötti sajtó társadalomtörténeti elemzése a természetesnyelv-feldolgozás (NLP) módszereivel című OTKA kutatás (FK131826) keretében készült.
- ² Az állami és társadalmi szervezetek körét Péter János (szerk.): *Állami és társadalmi szervezetek Magyarországon* című kiadvány alapján definiáltuk, kiegészítve azt a párt-, államhatalmi és központi államigazgatási szervnek nem minősülő külképviseletekkel.
- ³ Az általunk névelem-felismerésre használt transzformer modell (hugspacy/hu_core_news_trf) hatékonysága F1 = 0.906. https://huggingface.co/hugspacy/hu_core_news_trf (Utolsó letöltés: 2022. 10. 20.)
- ⁴ Ilyenek voltak többek között a ritkán címlapra kerülő sporttudósításokban megjelenő sportolók, vagy a szintén ritkán címlapot kapó regionális/helyi érdekeltségű cikkekben megjelenő nem állami vagy társadalmi szervezet képviselő személyek nevei. Tekintettel arra, hogy az érintett szereplők médiareprezentációját, mint elitscsoport-képző reputációs elemet vizsgáltuk, kiszűrtük az egyes szereplők halála után megjelent esetleges említéseket is.
- ⁵ 1973 szeptemberében üzemlátogatás során baleset áldozata lett.
- ⁶ 1974. május 29-én elhunyt.

IRODALOM

- Ban, Pamela–Fourinaies, Alexander–Hall Andrew B.–Snyder, James M. (2019): How Newspapers Reveal Political Power. *Political Science Research and Methods*, 7 (04): 661–678. <https://doi.org/10.1017/psrm.2017.43>.
- Békés, Csaba (2011): Hungarian Foreign Policy in the Bipolar World, 1945–1991. *Foreign Policy Review*, 8 (1): 65–97.
- Csanádi Mária (1991): Átváltozások. Hogyan bomlott fel a hatalmi rendszer Magyarországon? *Társadalomtudományi Közlemények*, 1-2: 5–17.
- Csurgó Bernadett–Kiss László (2002): Egyházi Szerepek – Politikai pozíciók. A két világháború közötti református elit történet-szociológiai vizsgálata. In: *Kötő-Jelek*, Némédi Dénes–Szabari Vera (szerk.). Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 85–115.

- Csurgó Bernadett–Kovács Imre (2003): A kulturális elit politikai preferenciái. In: *Trendváltások: Tanulmányok*. Bayer József–Kiss Balázs (szerk.): Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 193–231.
- Fricz Tamás (1988): Az MSZMP és a tömegkommunikáció 1956–1986. *Jel-Kép*, 3: 21–27. http://real-j.mtak.hu/5627/3/JelKep_1988_3.pdf
- Gallyas Ferenc–Fülöp Géza (1972): *Mit kell tudni a világ sajtójáról?* Budapest, Kossuth Kiadó.
- Gergely Jenő (1992): *A katolikus egyházi elit Magyarországon 1919–1945*. Budapest, ELTE.
- Gyarmati György (2009): Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945–1989. *Korunk*, (március): 75–88.
- Gyilas, Milovan (1958): *Az új osztály*. Zürich–Stuttgart–Wien, Europa Verlag.
- Hegedűs István (2001): Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén. *Médiakutató*, (Tavaszi) https://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavaszi/04_sajto_es_iranyitas (Utolsó letöltés: 2022. 10. 01.)
- Heller Mária–Némédi Dénes–Rényi Ágnes (1992): A magyar nyilvánosság szerkezetváltozásai a Kádár-rendszerben. In: Somlai Péter (szerk.): *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. 109–118.
- Hicks, Jacqueline–Traag Vincent–Reinanda Ridho (2015): Old Questions, New Techniques: A Research Note on the Computational Identification of Political Elites. *Comparative Sociology*, 14 (3): 386–401. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341347>
- Hoch Róbert (1994): A Reform Gazdaságtörténetéből. Megjegyzések Kornai János cikkéhez. *Eszmélet*, (1.): 147–156.
- Horváth Gergely Krisztián (2021): A rendiség tovább élő öröksége a szocializmus évtizedeiben. *Hitel*, 2: 72–87.
- Huszár Tibor (2003): Andropov, a jó barát. *Mozgó Világ*, 3: 367–382.
- Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc–Szerencsés Károly–Romsics Ignác–Urbán Aladár (1993): *Magyarország miniszterelnökei, 1848–1990*. Budapest, Cégér Kiadói Kft.
- Kende Gábor–Kovács I. Gábor (2001): A tudáselit középiskolái. A két világháború közti tudáselit középszintű iskoláztatása. *Korall*, 3–4. sz., 170–187.
- Konrád György–Szelényi Iván (1989): *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz: esszé*. Budapest, Gondolat.
- Kornai János (1993): *A szocialista rendszer: kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest, HVG Rt.
- Kovács I. Gábor (2010): A magyarországi polgári korszakbeli elitek empirikus kutatásának historikumához. In: *A cselekvő értelmiségi. Tanulmányok Huszár Tibor 80. születésnapjára*. Budapest, Argumentum–ELTE Társadalomtudományi Kar. 175–207.
- Kristóf Luca (2014): *Véleményformálók: hírnév és tekintély az értelmiségi elitben*. Budapest, L’Harmattan.
- Kristóf Luca (2015): A politikai elit. In: Körösenyi András (szerk.): *A Magyar politikai rendszer negyedszázad után*. Budapest, Osiris, 59–83.
- Lengyel György (1982): *Gazdasági elit*. Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- Lengyel György (1989): *Vállalkozók, bankárok, kereskedők: A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében*. Gyorsuló Idő. Budapest, Magvető.
- Lengyel György (1993): *A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem.

- Majtényi György (2009): *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- Orosz György–Szántó Zsolt–Berkecz Péter–Szabó Gergő–Farkas Richárd (2022): HuSpaCy: An Industrial-Strength Hungarian Natural Language Processing Toolkit. <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2201.01956>.
- Péter János (szerk.) (1985): Állami és társadalmi szervezetek Magyarországon. Budapest, Kossuth.
- Pór Edit (2004): A kádári rendszer sajtópolitikája, 1963–1979. In: *Zárt, Bizalmas, Számozott II. Irodalom-, Sajtó és Tájékoztatáspolitiká 1962–1979*. Budapest, Osiris, 279–290.
- Rainer M. János (2013): *A Kádár-korszak: 1956–1989*. Kossuth Kiadó.
- Romsics Ignác (2001): Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó.
- Romsics, Ignác (2007): Economic Reforms in the Kádár Era. *The Hungarian Quarterly*, 187: 69–79.
- Sebők Miklós–Mészáros Evelin–Kiss György Márk (2018): A politikai elit médiareprezentációja a rendszerváltás után. Egy napilap-címlapokra épülő szövegbányászati elemzés. *Politikatudományi Szemle*, XXVII. évf. 1. szám, 91–112.
- Szabó Márton (1991): A rendi „szocializmusról”. In: *Rendiség és polgárosodás. Előadások a polgárosodásról I*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Szakály Sándor (1987): *A magyar katonai elit, 1938–1945*. Nemzet és emlékezet. Budapest, Magvető.
- T. Varga György–Szakadát István (1992): Íme a nómenklaturák! Az MDP és a volt MSZMP hatásköri listái. *Társadalmi Szemle*, (3): 73–95.
- Takács Róbert (2005): Sajtóirányítás és újságírói öncenzúra az 1980-as években. *Médiakutató*, (Tavaszi). https://www.mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavasz/04_sajtoiranyitas. (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.)
- Takács Róbert (2012): *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Budapest, Napvilág.
- Varga Zsuzsanna (2009): *The Hungarian Agriculture and Rural Society: Changes, Problems and Possibilities: 1945–2004*. Budapest, Szaktudás.